

تحلیل جریان‌های انحرافی و تکفیری در اسلام

دکتر رعنا اسدی

نشر مقاومت

+۹۱۹۵۸۸۰۰۳۵۹۸

WWW.moqavamat.ir

سرشناسه: قاسمی، رعنا، ۱۳۶۷-

عنوان و نام پدیدآور: تحلیل جریان‌های انحرافی و تکفیری در اسلام/ رعنا قاسمی؛
ویراستار علمی محسن مطلبی جوتقانی؛ ویراستار فنی ام‌البنین حسین‌زاده.

مشخصات نشر: تهران: نشر مقاومت، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۳۴۸ ص؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۸۶۸۴-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

موضوع: تکفیری‌ها -- عقاید

موضوع: *Doctrines -- Islamic sect) Takfiris

موضوع: خوارج -- عقاید

موضوع: *Doctrines -- Kharijites

موضوع: اسلام -- فرقه‌ها -- عقاید

موضوع: *Doctrines -- Islamic sects

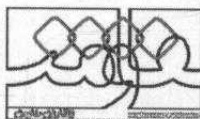
شناسه افزوده: مطلبی جوتقانی، محسن، ۱۳۶۳ -، ویراستار

شناسه افزوده: حسین‌زاده، ام‌البنین، ۱۳۶۴ -، ویراستار

رده بندی کنگره: BP۲۰۸

رده بندی دیویی: ۲۱۷/۴۱۹

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۰۳۶۸۵

عنوان: تحلیل جریان‌های انحرافی و تکفیری در اسلام

■ تألیف: دکتر رعنا قاسمی

■ ویراستار علمی: حسن مطلبی جوتقانی ■ ناظر علمی: علیرضا طاقتی

■ ویراستاری ادبی: زهرا بندینی ■ ویراستاری فنی: ام‌البنین حسین‌زاده

■ صفحه‌آرا: امیرحسین ■ طراح جلد: دلارام پری‌پیکر

■ ناشر: مقاومت

■ نوبت چاپ: اول (بهار ۱۳۹۹) ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۸۶-۸۴-۱ ■ قیمت: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۸۶-۸۴-۱

شماره همراه:

۰۹۱۹۵۸۸۰۰۳۵

www.moqavamat.ir

کلیه حقوق برای نشر مقاومت محفوظ است

فهرست

۹		دیاچه
۱۷		فصل اول: زمینه های تاریخی انحراف و تکفیر در اسلام
۱۹		بستر و زمینه تاریخی انحراف و تکفیر
۲۷		جنگ های ارتداد و (رذّه)
۳۴		خوراج؛ نخستین گروه تندرو و افراطی
۴۷		ریشه های انحراف و ظهور تکفیر و افراط گرایی
۴۷		درک و فهم انحرافی از دین
۵۱		مرحله بنیادگذار ارجاء و انحراف
۵۷		حدید، گراس و روایت گری
۶۳		نقش احمد بن حنبل، در رشد حدیث گرایی
۶۹		جدال حدیث گرایی
۷۷		نهضت ترجمه و حدیث گرایی
۷۸		بحران هویت در دین و هنجارهای دینی
۸۱		نفوذ بیگانگان و جهالت و نادانی
۸۱		تعصب و قبیله گرایی
۸۳		باورهای نادرست و حقارت اجتماعی
۸۵		احبار یهودی و راهبان مسیحی:
۸۵		جلوگیری از تدوین احادیث پیامبر
۸۵		اجتهاد در برابر نص «خود رأیی»

- ۸۶ | رویکرد سیاسی در انحراف و تکفیر
- ۸۷ | پیدایش انحراف و افراط در ادیان
- ۸۹ | تکفیر و تروریسم در دین اسلام
- ۹۲ | تکفیر و تروریسم در دین مسیحیت
- ۹۸ | گروه تروریستی کوکلاکس کلان
- ۱۰۳ | انحراف از دین از منظر قرآن و تکفیر
- ۱۱۷ | بدعت در دین از منظر قرآن
- ۱۲۴ | علت بدعت، انحراف و تکفیر در دین
- ۱۳۲ | ابوسعید محمد حسن بن علی بن خلف بریهاری
- ۱۴۰ | انیمیشن پیرامون انحراف و تکفیر و گذار
به افراط‌گرایی معاصر
- ۱۴۱ | اندیشه و آراء سیاسی ابن تیمیه و مفهوم جهاد
- ۱۵۱ | شاگردان ابن تیمیه؛ مروج اندیشه تکفیر
- ۱۵۴ | شمس‌الدین ابوعبدالله محمد بن ابی بکر ارباب‌رعی
معروف به ابن قدامه
- ۱۶۱ | فصل دوم: انحراف و تکفیر در دوران معاصر؛ ذکر
سیاسی و گروه‌های افراطی معاصر
- ۱۶۴ | ظهور محمد بن عبدالوهاب و پیوند تکفیر با سیاست
- ۱۶۶ | آثار اندیشه و عقاید عبدالوهاب
- ۱۷۴ | حمایت آل سعود از وهابیت
- ۱۸۱ | اندیشه رشید رضا در خلاء خلافت اسلامی

- ۱۸۵ | ابوالاعلی مودودی اصلاح و تکفیر
- ۱۹۱ | اندیشه سید قطب در اصلاح و تکفیر جوامع اسلامی
- ۱۹۹ | عبدالسلام فرج
- ۲۰۰ | بن لادن و افکار تکفیری
- ۲۰۵ | گروه‌های تکفیری پاکستان و افغانستان
- ۲۱۰ | گروه تروریستی القاعده و داعش؛ عراق و شام
- ۲۲۱ | تاریخ و اندیشه داعش
- ۲۲۷ | گروه تروریستی جبهه النصره؛ سوریه
- ۲۳۰ | گروه‌ها، تکفیری آسیای مرکزی
- ۲۳۲ | گروه تروریست‌ها؛ بحر حرام؛ نیجریه
- ۲۳۷ | گروه تروریستی الشباب؛ سومالی
- ۲۴۴ | گروه تروریستی دامس؛ عرب، عربی
- ۲۴۵ | فصل سوم: تجزیه و تحلیل مبانی فکری - دینی
جریان‌های انحرافی و گروه‌های تکفیری
- ۲۴۸ | تحلیل ریشه و زمینه انحراف و بدعت در دین اسلام
- ۲۵۲ | مبانی قرآنی و کلامی؛ توحید و شرک در دین اسلام
- ۲۶۰ | تبیین اندیشه تکفیری و انحرافی گروه‌های تکفیری؛ داعش
- ۲۶۱ | مبانی فکری و نظری گروه تکفیری داعش
- ۲۶۷ | تحلیل جامعه‌شناسی تاریخی و جغرافیایی داعش

- ۲۷۸ | تجزیه تحلیل تکفیر در اسلام و رویکرد انقلاب اسلامی ایران
به تکفیر
- ۲۷۹ | تکفیر و تروریسم در دین اسلام و جهان معاصر
- ۲۸۷ | تحلیل اندیشه انقلاب اسلامی در تقابل با
افراط‌گرایی و تروریسم
- ۲۹۱ | رویکردهای مقابله انقلاب اسلامی با تکفیر و تروریسم
- ۲۹۴ | تحلیل ابعاد تروریسم و تکفیر معاصر و رویکرد گفتمانی
انقلاب اسلامی
- ۲۹۹ | فصل چهارم: نتیجه‌گیری
- ۳۰۲ | جمع‌بندی و نتیجه
- ۳۰۸ | راهکارها و پیشنهادها
- ۳۱۹ | کتابنامه

محیط و سرزمین جغرافیایی ظهور اسلام، شبه جزیره عربستان است. این سرزمین گرم و خشک از بخش‌های مختلفی تشکیل شده است. یمن بخش جنوبی شبه جزیره و خوش آب و هواترین منطقه آن محسوب می‌شود. به همین علت و نیز نزدیکی به افریقا و داشتن سابقه تمدنی، همواره مورد طمع قدرت‌های بزرگ بوده است. حجاز و تهامه در غرب قرار دارند. شهرهای مهم مکه و مدینه در این قسمت واقع شده‌اند. عروص در شمال منطقه‌ای است که سه کشور بحرین، قطر و عمان کنونی در آن قرار دارند. نجد نیز نام بیابان‌های مرکزی شبه جزیره از غرب تا شرق است. ربع الخالی، صحرای بزرگ جنوبی، و نفود صحرای شمالی این منطقه است.

فرهنگ حاکم بر مردم شبه جزیره عربستان در زمان ظهور اسلام، مرتبط با جغرافیای این منطقه و نیز فرهنگ رایج تاریخ در آن زمان است. در این دوره مردم سرتاسر دنیای باستان، تابع دین یا ادیانی خاص بودند. زرتشت، مسیحیت، شاخه‌های مختلف بودایی، یهودیت و بت‌پرستی، برخی از این دین‌ها یا به تعبیری آیین‌ها بودند که به نوعی غیب‌اندیش بودند، ولی در گذر زمان، به دام شرک‌های عملی و نظری گرفتار آمده بودند. فرهنگ مردم شبه جزیره نیز از این امر مستثنی نبود. بت‌پرستی، مسیحیت، یهودیت و پیروان حضرت ابراهیم (علیه السلام) کم‌ایش در آن حضور داشتند که گرایش غالب، متعلق به بت‌پرستان بود. غیر از یمن به هر حال، سرزمینی با هویت سیاسی - اجتماعی تقریباً متفاوت تلقی می‌شد، مطلقه حجاز و یثرب به دلیل وجود شهر مکه در آن که قطب تجاری و سیاسی شبه جزیره بود اهمیت فوق‌العاده داشت. اما در سایر مناطق، زندگی بادیه‌نشین، قبیله‌ای و مالیه‌ای رنگ بر بود. این بادیه‌نشین، فرهنگ خاصی برای مردم شبه جزیره ایجاد کرده است.

مردم شبه جزیره به صورت عموم عرب بودند. عرب‌ها از اقوام سامی، فنیقی‌ها، بابلی‌ها، کنعانی‌ها، عبرانی‌ها و نبطی‌ها هستند اما عرب‌ها اصیل یا قحطانی نبودند بلکه بخشی هم مستعربه بودند که به اسماعیل بن ابراهیم (علیه السلام) می‌رسیدند و عدنانی نام داشتند. قبیله قریش که به مرور موفق شد به بعضی اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مکه را در اختیار گیرد از همین نژاد بود چرا که اغلب آنان تحت تأثیر فرهنگ آن زمان مشرک شده بودند. فرهنگ رایج مردم شبه جزیره تحت تأثیر جغرافیای خشک و سوزان شبه جزیره، فاصله داشتن از دنیای متمدن، بادیه‌نشین، میراث نژادی فرهنگی بود متشکل از مؤلفه‌های؛ گرایش به انواع شرک به ویژه بت‌پرستی؛ فقدان حکومت واحد، تحقق یافت سیاسی - اجتماعی

مبتنی بر قبیله و عشیره و ایجاد تعصب شدید برای حفظ موجودیت آن؛ اقتصادی مبتنی بر دאمداری، تجارت و راهزنی و در سلطه اشراف قبایل؛ اخلاقیاتی خشک و تند، بیشتر دارای آثاری منفی مانند تحقیر شدید زنان، قساوت، نژادپرستی، بی‌علاقگی به کتابت و آثار فرهنگی و بعضی دارای آثار مثبت مانند مهمان‌نوازی، ادبایی پر شور و وفاداری به پیمان بود.

از روجه به آنچه گفته شد، می‌توان دریافت که فرهنگ حاکم بر شبه جزیره، فرهنگی بسیار ساده، در عین حال به همان دلایل، فرهنگی بسیط و قابل تحول بود. به دلیل شکل‌نگیر نهاد‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی پر قدرت مشابه وروم و ایران بود در واقع ایران‌کنان وجود داشت که به مرور، فرهنگی جدید، از پابین به بالا در مرزهای ایران و عراق و اخلاقی ایجاد کند؛ چنان که میراث فرهنگ ابراهیمی چه در میان اعراب و جاهلی چه در میان یهود و نصاری زمینه خوبی برای این حرکت بود.

در چنین وضعی دین خاتم صلی الله علیه و آله در شهر مکه و در خاندان بنی هاشم که از معتمدان قریش بودند، ظهور کرد. رسول خدا صلی الله علیه و آله، دارای شخصیت اخلاقی بی‌نظیری بودند و بعد از رسالت نیز ایجاد تحول در اخلاق، حیات و رفتار فردی و اجتماعی مردم و ترویج عدالت و مساوات در ابعاد سیاسی و اجتماعی از اهداف اصلی ایشان در دعوت به اسلام بود. اما آنچه روح دعوت نبوی را تکمیل می‌داد و علت ترویج همه مکارم اخلاقی و آموزه‌های مبتنی بر عدل این فرار گرفت، دعوت به تفکر توحیدی بود.

تفکر رایج مردم دنیای باستان تا حدی گرایش به غیب‌اندیشی داشت. منظور از غیب‌اندیشی، اعتقاد به موجودات یا عالمی مسلط و برتر از عالم ظاهری و مادی است که مقدرات زندگی دنیوی و اخروی را تعیین می‌کند. این تفکر گاهی به

شرک دچار می‌شد که در این حالت آن را باید غیب‌اندیشی متکثرانه خواند مانند آنچه در اعراب جاهلی می‌بینیم. یا از اساس به محاق کیهان‌مداری و دنیا‌مداری می‌رفت، مانند آنچه نزد روم و یونان باستان می‌دیدیم. زمان آن رسیده بود که این غیب‌اندیشی به انحراف رود و با محور تفکر توحیدی اسلام، صورت جدیدی پیدا کند. صورت جدید این تفکر، مبتنی بر دیدن عالم و آدم در ظل عنایات و برضات حضرت حق است. ابتدای دعوت نبوی ﷺ و اولین شعاری که به عنوان شعار اسلام طرح می‌شود، «قولوا لا اله الا الله تفلحوا» است. قبل و بعد از این هم دعوت اصلی رسول خدا ﷺ از طوایف مختلف مشرکین اعم از اعراب، یرانبا، روم و ان دعوت به تسلیم محض در برابر تنها خدای موجود است که شریکی ندارد. فعالان ریش نمی‌پذیرد و تبعاً شریکی را هم برای حکومت بر انسان قائل نیست.

از همان آغاز، پیام توحید در صورتی احاطی بر قلوب بسیاری وارد شد. در این میان برخی که توفیق مصاحب ظاهری و باطنی بیشتری با نبی اکرم ﷺ داشتند، امکان این را یافتند که چنان در معرفت الهی غور کنند که تحت هدایت ولایت آن حضرت ﷺ، آینه تجلی اسلام تقصیر به خود نزنند. بزرگانی چون سلمان، ابوذر، مقداد و عمار از این دسته بودند. اما بسیاری از مسلمانان نمی‌توانستند راه اجمال تا تفصیل را به خوبی طی کنند و لاجرم و به صورت طبیعی اسلام آنان آغشته به بسیاری از آثار فرهنگی زمانه خود بود. بعد از نشر اجمالی اسلام در سرتاسر جزیره العرب توسط پیامبر اعظم ﷺ این امکان فراهم شد که تبلیغ اسلام به تفصیل هم انجام شود. از این رو بلافاصله بعد از رحلت نبی ﷺ، امکان اختلاف و به عبارت بهتر، «انحراف» در دین اسلام به وجود آمد.

در واقع؛ بحث افراط‌گرایی بحث نوینی در تاریخ معاصر جهان اسلام نیست؛

بلکه یک بحث پیچیده‌ای در تاریخ است که از همان صدر اسلام وجود داشته و متاسفانه مبتنی بر برداشت‌های کج اندیشانه از متون دینی است که در طول تاریخ رایج شده و عده‌ای هم به ویژه از روی جهالت و نادانی این کج اندیشی‌ها را توسعه دادند و بستر لازم را در جامعه برای تبدیل این نوع نگرش به صورت‌های مختلف حتی جنبش‌ها را فراهم کرده اند. اگر تاریخ اسلام بررسی شود، این مسائل از صدر اسلام مورد تاکید بوده و وجود داشته است و باید جریانی قلمداد شود که علاوه بر نگرش اصلی اسلام و سنت پیامبر، شکل گرفته است. این مساله حتی در زمان صدر پیامبر، هم وجود داشته است. با مراجعه به قرآن کریم و حوادث اولیه صدر اسلام ملاحظه می‌شود که بذره‌های این نوع نگرش از همان زمان وجود داشته، رویش پیدا کرده است و در مراحل مختلف تاریخی تا به امروز همواره بازتولید شده است. عنوان نمونه وقتی که پیامبر مکه را فتح کرد عده‌ای از لشکریانش شعار انتقام را سر دادند در حالی که اسلام دین مهربانی، رأفت، همگرایی قلوب بین مردم و دین هدایت و سعادت انسان است و اساساً نمی‌تواند با چنین نگرشی توأم باشد.

انحراف، تکفیر و تروریسم در اسلام از مقوله‌های مهم در حوزه مطالعات دینی - سیاسی می‌باشد. در تعالیم همه ادیان بزرگ، تکفیر، اقامه حد و تروریستی و خشونت مردود دانسته شده است. امروزه تکفیر و تروریسم جامعه اسلامی را گرفتار کرده و در دنیا موجب ناامنی و نابسامانی شده که بیشتر این خشونت‌گرایی‌ها با نام دین صورت می‌گیرد. با این وصف، تکفیر سابقه طولانی در دین اسلام دارد. به خصوص در دوره معاصر فعالیت می‌کنند، با وجود نگرش متعدد درباره دین اسلام و برداشت متفاوت از آراء سیاسی بررسی علل پیدایش انحراف و تکفیر در اسلام و به خصوص در جهان اسلام معاصر دارای ضرورت پژوهشی

هست. که سوالات مهمی را در خود جای داده است، کتاب حاضر تنها در صدد پاسخ به سوال «اندیشه و ریشه انحراف «تکفیر» در دین اسلام چگونه آغاز شده؟ و از قرون نخستین اسلامی تا دوره معاصر چه روند تحولی پیدا کرده، ویژگی و پیامدهای آن کدامند؟» است. در طول تاریخ ادیان، گروه‌ها از دین سوءاستفاده کرده‌اند، در دوره معاصر، به دلایل مختلف گروه‌های تروریستی و فرقه‌های متعددی شکل گرفتند. برخی یافته‌های پژوهش بیانگر این است که موضوع تکفیر و تروریسم ریشه دینی ندارد، ماهیت سیاسی آن برجسته است. بر این اساس در این نوشتار کوشیده می‌شود به موضوع اساسی تکفیر و انحراف در دین اسلام پرداخته و دره‌های افراطی با نام اسلامی در جهان اسلام بررسی شوند. آنچه در این پژوهش بررسی شده است، علاوه بر ریشه‌یابی شکل‌گیری تکفیر و علل انحراف مسلمانان از اسلام، رسی و تحقیق شده است. جنگ رده، جاهلیت، ماهیت سیاسی و برداشت نادرست از اسلام از مهم‌ترین زمینه انحراف مسلمانان است. بعدها با رواج حدیث‌گرایی در رب، باورهای نادرست و بازگشت به تعصب سبب رواج آن شده و در دوره معاصر مگام با سقوط خلافت عثمانی و احساس حقارت در بین مسلمین افراط‌گرایی جدید شکل گرفت. مهم‌ترین گروه‌های تکفیری جدید عبارتند از؛ القاعده، داعش، جبهه النصره، وحرام، الشباب و دامن هستند که هر یک بصورت مستقل بررسی شده است. در تجزیه و تحلیل آن علاوه بر ریشه تاریخی تفاوت گروه‌های انحرافی قدیم و جدید، آشکار شده و در نتیجه مشخص شده است که ریشه دینی و عقیدتی ندارند.

رعنا فاسمی

زمستان ۱۳۹۸